



ORDU KAZASINDA KITLIKLAR (1891-1911) FAMINES IN ORDU DISTRICT (1891-1911)

ESAT AKTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
Asst. Prof. Dr., Bayburt University, Faculty of Human and Social Sciences, Department of History
esataktas59@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-4197-8470>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-66, Eylül - September 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 04.05.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 04.09.2019

Sayfa-Pages : 663-667

 <http://dx.doi.org/10.14922/Turkiyat4224>



www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

ORDU KAZASINDA KITLIKLAR (1891-1911)
FAMINES IN ORDU DISTRICT (1891-1911)

ESAT AKTAŞ

Öz

19. yüzyılın sonunda Trabzon vilayetine bağlı bir kaza olan Ordu, 100 bin civarında nüfusa sahipti. Temel ekonomisi tarıma dayanan kazada 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında kıtlıklar meydana geldi. Söz konusu kıtlıklar; 1891, 1895, 1902-1905 ve 1910-1911 yıllarında görüldü. Kıtlıklardan etkilenen kaza ahalisi, sıkıntılı dönemler geçirdi. Bu kıtlık yıllarında özellikle, bölgenin önemli bir tarım ürünü olan mısır üretiminde azalma görüldü. Ahalinin ihtiyacının karşılanması amacıyla kazada yetiştirilen mısırın ihracının yasaklanmasına dair idareciler talepte bulundular. Devlet, bir taraftan bölge ahalisinin sorunlarını gidermeye çalışırken diğer taraftan genel ekonomiyi de düşünmek zorundaydı. Bu sebeple mısır ihracının yasaklanması konusundaki talepler, çoğu zaman kabul edilmedi. Fakat ihtiyaç duyanlara zahire dağıtım yapılmaya ve eldeki mevcut imkânlar doğrultusunda kredi sağlanmaya çalışıldı. Bu çalışmada, söz konusu yıllarda Ordu kazasında meydana gelen kıtlıklar ve kıtlıkların sebep olduğu sosyal ve ekonomik sorunlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ordu Kazası, Kıtlık, Kuraklık, Mısır Üretimi.

Abstract

At the end of the 19th century, Ordu, a district of Trabzon province, had a population of around 100,000. In this district where the basic economy is based on agriculture, famines occurred at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century. These shortages were observed in 1891, 1895, 1902-1905 and 1910-1911. The people of the region, affected by famines, went through troubled periods. Especially during these years of scarcity, there was a decrease in corn production, an important agricultural product of the region. In order to meet the needs of the inhabitants, the administrators demanded to ban the export of corn grown in the region. The state had to think about the general economy on the one hand while trying to solve the problems of the people of the region. For this reason, requests for the prohibition of export of corn were often rejected. However, it was tried to be distributed to the ones who need it for grains and to provide loans in line with the available means. In this study, the famine and social and economic problems caused by the famine in Ordu in the mentioned years are discussed.

Key Words: Ordu district, Famine, Drought, Corn Production

Giriş

Kıtlık, herhangi bir ihtiyaç maddesinin veya hizmetin temin edilmesi sırasında yaşanan güçlüktür.¹ Afet olarak değerlendirilen kıtlığın oluşmasında birçok sebep bulunmaktadır. Bunlar arasında çoğu zaman afet özelliği taşıyan sel, yangın, kuraklık, deprem, salgın hastalıklar, aşırı soğuk ve sıcaklıklar sayılabilir. Ayrıca eşkıyalık faaliyetleri, iç isyanlar ve sosyal huzursuzluklar da zirai üretimde olumsuzluğa sebep olabileceğinden kıtlığın nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²

Kıtlığın en başta gelen sebeplerinden biri olan kuraklık, hava sıcaklıklarının mevsim normallerinin üzerinde olması ve yağışın da normal seviyenin altına düşmesiyle oluşan doğal afettir.³ Tarımı ve tüm canlıları olumsuz etkileyen kuraklık, büyük sosyal ve ekonomik zararlara neden olmaktadır. Ürünlerin gelişmesi için yeterli nem bulunmaması durumu olarak ifade edilen tarımsal kuraklık, ürün verimliliğini önemli düzeyde düşürebilmektedir.⁴ Bu da zahire stoklarında eksikliğe sebep olduğundan kıtlığı da beraberinde getirmektedir.⁵

Ekonomileri tarıma dayanan ülkelerde birkaç yıl üst üste yaşanan kuraklıklar, insanların kıtlıkla karşı karşıya kalmasına yol açabilmektedir. Kuraklık ve kıtlık afetlerinin sonucu olarak göç, fiyat artışı, karaborsacılık, farklı beslenme yollarının aranması, salgın hastalıklar gibi hadiseler görülebilmekte ve bu olumsuz şartlarda ölümler yaşanabilmektedir.⁶

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi'nde çeşitli sebeplerden dolayı Osmanlı coğrafyasının çoğu yerinde kıtlıklar yaşanmıştır.⁷ Devletin son döneminde de kıtlık olaylarına rastlanmaktadır.⁸ Kıtlığın görüldüğü yerlerden biri Karadeniz Bölgesi'dir. Bu

¹ Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 718.

² Daha geniş bilgi için bk. Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları (1800-1880)*, Libra Yayınları, İstanbul 2010; Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", s. 718.

³ Oktay Ergünay, Polat Gülkan, H. Hüseyin Güler, "Afet Yönetimi İle İlgili Terimler Açıklamalı Sözlük", *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, ed. Mikdat Kadioğlu-Emin Özdamar, JICA Türkiye Ofisi Yayınları, Ankara 2008, s. 331.

⁴ Mikdat Kadioğlu, "Kuraklık Kırını Risk Yönetimi", *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, ed. Mikdat Kadioğlu-Emin Özdamar, JICA Türkiye Ofisi Yayınları, Ankara 2008, s. 278, 283.

⁵ Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", s. 724.

⁶ Abdulkadir Gül, "Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 2/9, 2009, s. 145.

⁷ Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı: Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

⁸ Bu konuda bk. Erler, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları*; Selma Turhan Sanköse, *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013; Selahattin Satılmış, *Aydın Vilâyetinde Doğal Afetler (1850-1900)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2012; Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", Alpaslan Demir, Esat Aktaş, "Gümüşhane Sancağı'nda Doğal Afetler (1888-1910)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 24, Ankara 2010; Gül, "Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık"; Yunus Özger, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Meydana Gelen Bir Kuraklık ve Kıtlık Hadisesi İle Bunun Sosyoekonomik Sonuçları", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 19, Güz 2008; Mucize Ünlü, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Çarşamba'da Kuraklık", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 12, Trabzon 2012; Hakan Asan, "Bitlis Vilayeti'nde Yaşanan Kıtlık Hadiseleri (1887-1894)", *Turkish Studies*, C. 13, S. 8, Spring 2018; Ahmet Oğuz, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Yozgat'ta Açlık, Kıtlık ve Zahire Ticareti", *I. Uluslararası Bozok*

bölgede 1837 yılında yaşanan kuraklık kıtlığa sebep olmuştu. 1841 yılına kadar devam eden bu kıtlık döneminde salgın hastalıklar da etkili olmuştu.⁹

Yüzyılın sonunda bölgede yaşanan kıtlıklardan etkilenen yerlerden biri Ordu kazasıydı. Trabzon vilayetinin merkez sancağına bağlı olan Ordu kazası, 19. yüzyılın ikinci yarısında canlı bir ticari hayata sahipti.¹⁰ Kaza; Bolaman, Perşembe, Ulubey, Habsamana (Gölköy) ve Aybastı nahiyelerinden oluşmaktaydı.¹¹ 1890'larda Ordu kazasında 16.485 hanede 99.332 nüfus yaşamaktaydı.¹² Kazanın nüfusu, 1902 yılında 117.086'ya çıktı.¹³

1-Karadeniz Bölgesinde Mısır Üretimi

Arazisi verimli olan Ordu kazasında hububat, kendir, pirinç, zeytin, fındık ve ceviz üretilmekteydi. Kazanın ihtiyacını karşılayan hububatın fazlası ihraç edilirdi.¹⁴ Kıtlık dönemlerinde bölgedeki mısır¹⁵ üretiminin yeterli seviyede olmaması, yaşanan sıkıntının da temelini oluşturmaktaydı.

Sempozyumu, 05-07 Mayıs 2016, Bildiri Kitabı, C. 1, ed. Kadir Özköse, Bozok Üniversitesi Yayınları, Yozgat 2016; Saadet Tekin, "19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu'da Yaşanan Kuraklık Olayları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 33, 2015.

⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986, yay. haz. Mehmet Sağlam, Bayram Kodaman, Ahmet Nişancı, Celâl Tarakcı, Samsun 1988*, s. 102.

¹⁰ Kemal Saylan, "XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ordu Limanı", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 19, 2015. Liman kenti olan Ordu'nun Anadolu'nun iç kısmıyla bağlantısı yoktu. 1870'li yıllarda kuraklık sebebiyle Ordu'dan Sivas vilayetine sevki yapılan hububatın nakliyesinde yol yetersizliğinden dolayı sorun yaşandı. Bu sıkıntının çözümü için Ordu-Sivas arasında yol yapılmasına karar verildi (Erler, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık Olayları*, s. 302) ve Trabzon vilayetinin üzerine düşen kısmı 1884 yılında tamamlandı (Ahmet Köksal, *Giritli Sırrı Paşa (1844-1895)*, Serander Yayınları, Trabzon 2018, s. 129). Böylece Sivas ve çevresindeki ürünlerin Ordu üzerinden ihracına da alt yapı oluşturuldu ve şehrin ticaret hacmi artırılmış oldu (Mevlüt Camgöz, *Ekmek, Buğday ve Şehir-19. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda İaşe Meselesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017, s. 113). Ancak zamanla bozulan yolun yeniden düzenlemesine dair çalışmalar yapılmadığından 20. yüzyılın başında kullanılamaz hale geldi. Bu durum, güzergâh üzerindeki nahiyeler de dâhil olmak üzere Ordu-Sivas arasındaki nakliye olumsuz etkiledi (İbrahim Dizman, *20. Yüzyılda Ordu (1900-1999)*, Ordu Belediyesi Yayınları, Ordu 2010, s. 22).

¹¹ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1892*, C. 14, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 357, 469-471; M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref, *Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları*, Haz. Rahmi Tekin-Yaşar Baş, OSAV Yayınları, İstanbul 2003, s. 74.

¹² *Trabzon Vilayet Salnamesi 1892*, s. 471.

¹³ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1902*, C. 20, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 2008, s. 377.

¹⁴ Camgöz, *Ekmek, Buğday ve Şehir*, s. 113.

¹⁵ Fransa'da *millet*, İtalya'da *melega*, Macaristan'da *tengerib za* şeklinde ifade edilen mısır, genel olarak çeşitli darı türlerine göre isimlendirilmişti. Balkanlar'da ise *bakla, darı, kırmızı buğday* gibi isimlendirmelerle birlikte daha sonraları *Rodos buğdayı, Hint buğdayı, Türk buğdayı, Arap buğdayı, Mısır buğdayı* şeklinde de ifade buldu (Massimo Montanari, *Kıtık ve Bolluk Avrupa'da Yemeğin Tarihi*, İtalyancadan Çev. Mesut Önen-Biranda Hinginar Çoban, Nika Yayınevi, Ankara 2018, s. 136-137). Osmanlı topraklarına Suriye ve Mısır'dan geldiği de bildirilen mısır bitkisi, bazı yerlerde mısır buğdayı olarak isimlendirilmişti. Osmanlı coğrafyasında yine kalmık, kokoroz, darının yanında ürünün en fazla yetiştirildiği Karadeniz'de daha çok lazuz şeklinde ifade edilmekteydi (Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesinde Mısır Kullanımı ve Mısır Tarımını Geliştirme Çabaları", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, C. 8, S. 2, 2006, s. 114).

Amerika'nın keşfiyle diğer kıtalara yayılan mısır,¹⁶ zaman içinde temel besin maddeleri arasında yerini almıştı.¹⁷ Ancak bitkinin Amerika ile aynı dönemde Anadolu'da da yetiştirildiği ifade edilmektedir. Sonraki dönemlerde ise Amerika'dan gelen ürünün Anadolu türünün yerini aldığı söylenmektedir.¹⁸

16-18 derece sıcaklığa ihtiyaç duyan mısır, yağışı seven bir bitkidir. Bu sebeple Doğu Karadeniz sahilleri bitkinin yetişmesinde uygun şartlara sahiptir.¹⁹ Karadeniz sahil şehirleri için önemli bir ürün olan mısır, fırın ve seren mısırı olarak iki şekilde işlenmekte ve tüketilmektedir. İnsanlar için besin maddesi olarak kullanılan mısırın sapsı da hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir. 18. yüzyılda Trabzon ve çevresinde üretilen ürünler arasında ilk sırada yer alan mısır, 19. yüzyılın sonuna kadar gelişigüzel ekilmekteydi. Ziraî üretimde fennî usullerin üretime katkısından mısır da payını aldı.²⁰ Yine bu dönemde Amerika'dan mısır tohumlarının getirilmesi, Karadeniz'in özellikle doğusunda üretimin artmasına katkı sağladı. Üretimdeki bu artış, ürünün İstanbul'a aynı vergi olarak gönderilmesine dahi zemin oluşturdu. Aynı zamanda toplumun beslenme kültüründe de yerini aldı. Fakat mısır üretiminin bu artışına karşılık tüketim de arttığı için²¹ bölgenin ihtiyacını karşılayamadı. Zira kişi başına 5 kile²² hububat üretildiğinden ekmeçlik buğday ithal edilmektedir.²³

2-1891 Kıtılgı

1886-1887 yıllarında yaşanan kuraklık, İç Anadolu ve Akdeniz'le birlikte Karadeniz Bölgesi'ni de etkiledi.²⁴ Bu durum, bölgenin bazı yerlerinde üretimin azalmasına ve ahalinin muhtaç duruma düşmesine sebep oldu. Samsun'a bağlı Çarşamba,

¹⁶ Amerika'da tanınan bitki, Portekiz, İspanya, Güney Fransa ve Kuzey İtalya'da ekilmeye başlandı. Buradan da Balkan coğrafyasına geçti (Montanari, *Kıtık ve Bolluk*, s. 135). Osmanlı coğrafyasına geçişine dair birkaç görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri İtalya üzerinden Osmanlı topraklarına getirildiğidir (Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesinde Mısır", s. 115). Bir diğeri de Amerika'nın keşfinden sonra 16. yüzyılda Mısır, Suriye ve Lübnan'a getirildiğiydi. Bundan dolayı Müslümanların ağırlıklı olarak yaşadığı bu bölgeden ya da diğeri bir deyişle Osmanlı topraklarından Avrupa'ya yayılması sebebiyle *Türk buğdayı* olarak da isimlendirilmişti (Ahmet Uhri, *Boğaz Derdi-Arkeolojik, Arkeobotanik, Tarihsel ve Etimolojik Veriler Işığında Tarım ve Beslenmenin Kültür Tarihi*, Ege Yayınları, İstanbul 2011, s. 59).

¹⁷ Kullanımında zaman zaman dalgalanmaların yaşandığı mısır, Avrupa'nın beslenme kültüründeki yerini 18. yüzyılda alabildi. bk. Montanari, *Kıtık ve Bolluk*, s. 137; Tom Standage, *İnsanlığın Yeme Tarihi*, Maya Kitap, İstanbul 2018, s. 24.

¹⁸ Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesinde Mısır", s. 116.

¹⁹ Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesinde Mısır", s. 117.

²⁰ İhsan Seddar Kaynar, *19. YY'ın İkinci Yarısından Cumhuriyet'e Fındığın Ekonomik ve Sosyal Tarihi (Orta Karadeniz Bölgesi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 22.

²¹ Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesinde Mısır", s. 118.

²² Hububat ölçüğü olarak kullanılan kile, bölgelere göre değişim gösterebilmektedir. 1 İstanbul kilesi 18-20 okka olup, bu da ortalama 25 kilogram olarak kabul edilirken (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, s. 281; Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990, s. 51) başka bir çalışmada 1 kile 47,434 kilogram olarak verilmektedir (Erlor, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık Olayları* s. 11).

²³ Ahmet Halaçoğlu, "İngiliz Konsoloslu Longworth'a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898)", *Belleten*, C. 67, S. 250, Ankara 2003, s. 12.

²⁴ Tekin, "Batı Anadolu'da Yaşanan Kuraklık Olayları", s. 334.

Ünye ve Fatsa kazalarıyla Trabzon merkez sancağına bağlı Tirebolu kazası kıtlığın görüldüğü yerler arasındaydı. Hatta ihtiyaç sebebiyle Çarşamba'da mısır ihracatı geçici süreyle durduruldu.²⁵ Bölge ahalişi o kadar zor duruma düşmüştü ki hububat yetersizliğinden dolayı Çarşamba ve Fatsa'da zararlı bitkileri yiyerek zehirlenenler oldu.²⁶

1890'lı yıllarda Trabzon ve çevresinde yine kıtlık yaşandı. Bölge, sadece kuraklıktan zarar görmedi. Vilayete bağlı birimlerde 1891 yılında görülen sel de bölge insanını etkiledi. Yaşanan sel sebebiyle yollar ve köprüler zarar gördü. Ulaşım ve ticaretin olumsuz yönde etkilenmesi ekonomiye de zarar verdi. Vilayet merkezinin çevresindeki yerleşim yerlerinde de kıtlık etkiliydi. 1893 yılında kıtlık sebebiyle Gümüşhane ve Bayburt'tan 20 bin kişi Trabzon'a geldi. Bu insanlar yol boyunca açlıklarını gidermek ve hayatta kalmak için yabancı otlarla beslendiler.²⁷ Ahali bir yandan açlıkla mücadele ederken diğer yandan da hayatlarını tehdit eden salgın hastalıklarla uğraşmaktaydı.²⁸

Trabzon vilayetinin genelinde çeşitli afetlerin görüldüğü dönemde meydana gelen kıtlıklar bölge ahalişinin hayatını olumsuz etkiledi. 1891 yılında mısır üretimindeki düşüş, etkisini yılın sonuna doğru göstermeye başladı. Samsun'da unun bir çuvalında 30 kuruş artış oldu ve her sene Rusya'dan Trabzon ve çevresine bir hayli mısır getirilmekteyken o sene Rusya'dan zahire ithali yasaklandı.²⁹ Yasağın sebebinin salgın hastalıklar olması muhtemeldir. Zira bu dönemde bölgede kolera salgını vardı, aynı yılın yaz mevsiminde koleranın vilayete bulaşmaması amacıyla yolcu ve eşyalar üzerinde karantina tedbirlerinin uygulanması için karar alınmıştı.³⁰ Bu kararın açık bir şekilde ifade edilmese de ticareti de etkilediği düşünülebilir.

Bölgede yaşanan sorunları İstanbul'a ileten Trabzon Valiliği, vilayette üretilen mısırın mahalli ihtiyaca yetmediğini bildirdi. Yetersizlik sebebiyle sıkıntı yaşanacağını öngören valilik, önlem olarak da Canik sancağına bağlı kazalarla merkez sancağına bağlı Ordu kazası ve diğer yerleşim birimlerinden yapılan zahire ihracatının yasaklanmasını talep etti. Bunun üzerine İstanbul'dan, bölgede üretilen zahirelerin çeşit ve miktarıyla ithal edilen miktarları konusunda bilgiler istendi.³¹

Trabzon Vilayeti İdare Meclisinden cevap olarak gönderilen mazbatada vilayet sınırları içinde mevcut olan zahirelerin çeşit ve miktarının tayininin zor olduğu bildirildi. Vilayet dışından gelen zahire miktarının da Rüşumat Nezaretine sorulması gerekiyordu. Bununla birlikte talepler, bölgedeki sıkıntıyı yansıtmaya yeter derecedeydi. Zira Giresun'dan Lazistan'a kadar Trabzon merkez sancağına bağlı olan yerler için 700 bin kile mısıra ihtiyaç vardı. Lazistan Sancağında da 300 bin kile mısıra ihtiyaç olduğundan hasat mevsimine kadar köylüler için toplam 1 milyon kile civarında mısır talep edildi. Askerlerle şehir ve kasabalarda yaşayanlar için de 1 milyon kile buğdaya ihtiyaç vardı. Canik

²⁵ Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesinde Mısır", s. 120; Ünlü, "Çarşamba'da Kuraklık", s. 125-129.

²⁶ BOA., *DH.MKT.*, 1489/37. 13 Şubat 1303 [25 Şubat 1888]

²⁷ Halaçoğlu, "İngiliz Konsolosu Longworth'a Göre Trabzon Vilayeti", s. 11; Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesinde Mısır", s. 120-122; Demir-Aktaş, "Gümüşhane Sancağı'nda Doğal Afetler", s. 35.

²⁸ Salgın hastalıklar konusunda bk. Esat Aktaş, *Erzurum ve Trabzon Vilayetlerinde Salgın Hastalıklar (1838-1914)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

²⁹ BOA., *İ.MMS.*, 127/5447. 16 Teşrinisani 1307 [28 Kasım 1891]

³⁰ Aktaş, *Erzurum ve Trabzon Vilayetlerinde Salgın Hastalıklar*, s. 165-166.

³¹ BOA., *İ.MMS.*, 127/5447. 16 Teşrinisani 1307 [28 Kasım 1891]

sancağının bazı kazalarından ve Ordu kazasından zahire ihraç edilmekteydi. Vilayetteki diğer yerlerin mahsulatının ahalinin ancak birkaç aylık ihtiyacına yetebileceğini ifade eden idareciler, bunun dışındaki ihtiyacın dışarıdan karşılandığını ve zahire fiyatlarının artmaya başladığını bildirdi. Yine idarecilere göre Canik ve Ordu'dan yapılan mısır ve buğday ihracının yasaklanması durumunda ürün sahipleri zarar görmeyecekti. Zira dışarı gönderilecek zahire, daha yüksek fiyatla vilayet içinde satılabilecekti. Bu durumda hem eldeki zahire satılacak hem de ileride meydana gelebileceği düşünülen sıkıntı ortadan kaldırılacaktı.³²

Vilayet tarafından yapılan talep, Dâhiliye Nezaretinde kesin bir gereklilik olmadığı sürece uygun olmayacağı şeklinde değerlendirildi. Nezarete göre ihracatın yasaklanması durumunda çiftçiler zor duruma düşecek ve mahallî ticaret de olumsuz etkilenecekti.³³ Aynı şekilde Meclis-i Vükeladan da ihracatın yasaklanması uygun görülmedi. Zira Sivas ve Diyarbakır taraflarındaki zahirelerin ihraç limanının Samsun olması, talebe olumlu cevap verilmemesine sebep olarak gösterilmekteydi. Daha da önemlisi sahilde ve sahile yakın çevrelerde zahiresizlik gibi bir sıkıntının yaşanmadığı düşünülmekteydi.³⁴

Vilayet bu yöndeki talebine olumlu bir cevap almak istiyordu. Bu sebeple verilen karar üzerine konunun mahallî mahsulle sınırlı olduğu, talep edilen yasağın Samsun sancağıyla Ordu kazasının dışındaki yerlerin ithalat ve ihracatıyla ilgili olmadığı ifade edildi. Ayrıca köylerdeki ahalinin ihtiyacının mısır olduğu, Anadolu'nun iç kısmından Samsun'a gelen zahireler arasında mısır bulunmadığı, bu mahsulün yalnız Canik sancağına bağlı kazalar ve Ordu kazasında yetiştirildiği bildirildi ve kararın değiştirilmesi istendi. Bununla birlikte buğday ile un fiyatının artması durumunda bunların kara ve deniz yoluyla vilayet dışından getirilebileceğini ifade eden vilayet idarecileri, buğday ihracının yasaklanmasına çok fazla ihtiyaç görülmediğini bildirmekteydi. Vilayet tarafından buğday konusunda geri adım atılmış olsa da mısır için durum farklıydı. Zira mısıra olan ihtiyaç buğdayla aynı değildi. Bu sebeple yetiştirilen mısırın dışarı satışının yasaklanması isteği aynı şekilde sürdürülmekteydi.³⁵ Sadarete konu arz edilmişse de daha önce Meclis-i Vükela tarafından verilen cevap tekrar hatırlatıldı ve bu karara göre işlem yapılması istendi.³⁶ Bu da ihracatın yasaklanmasına dair talebin kabul edilmemesi demektir.

Kararın Trabzon'a bildirilmesi üzerine Samsun'a bağlı kazalar ve Ordu'daki mısırla sınırlı olan yasak talebi İstanbul'a tekrar iletildi.³⁷ Bu talep neticesinde konu yine gündeme alındı ve bu defa olumlu karar çıktı. Fakat bu yasağın ilanından önce mısır ihracına dair yapılmış resmî kontrat olup olmadığının araştırılması istendi. Olması durumunda da

³² BOA., İ.MMS., 127/5447. 14 Teşrinisani 1307 [26 Kasım 1891]

³³ BOA., İ.MMS., 127/5447. 16 Teşrinisani 1307 [28 Kasım 1891]

³⁴ BOA., MV., 68/42. 17 Teşrinisani 1307 [29 Kasım 1891]; Ünlü, "Çarşamba'da Kuraklık", s. 129.

³⁵ BOA., İ.MMS., 127/5447. 18 Teşrinisani 1307 [30 Kasım 1891]; DH.MKT., 1896/68. 20 Teşrinisani 1307 [2 Aralık 1891]

³⁶ BOA., İ.MMS., 127/5447. 24 Teşrinisani 1307 [6 Aralık 1891]

³⁷ BOA., İ.MMS., 127/5447. 7 Kanunievvel 1307 [19 Aralık 1891]; DH.MKT., 1902/109. 7 Kanunievvel 1307 [19 Aralık 1891]

herhangi bir soruna sebep olunmaması adına bunların ihracı için belirli bir sürenin tayin edilmesi uygun görüldü.³⁸

Mısır ihracının yasaklanmasından sonra aşar mültezimi Ahmed Efendi, gönderdiği telgrafında 18 kuruşa kadar satılan mısırın kilesinin 10 kuruşa kadar düştüğünü bildirmekteydi. Bu durumun aşar bedelinde açığa sebep olacağından çiftçilerle mültezimlerin sıkıntıya düşeceğini ifade eden Ahmed Efendi, karaborsacıların elinden kurtarılmalarını istemekteydi. Bu istek Maliye Nezaretine ulaştıktan sonra nezaret tarafından konunun araştırılması istendi.³⁹ Fakat bu meselenin neticesine ulaşılamamıştır.

Mısır üretiminde düşüşün yaşandığı bu yıllarda bölge ekonomisini olumsuz etkileyen diğer bir sorun da fındık üretimindeki azalmaydı. Güneş ışığına ihtiyaç duyan fındık, bu dönemde yoğun bir şekilde görülen sisten etkilendi. Üretimi düşen mahsulün, ihracatında da düşüş yaşandı.⁴⁰

3-1895 Kıtığı

19. yüzyılın sonunda yaşanan sıkıntıdan Ordu kazası da etkilendi. 1895 yılında Ordu kazasıyla çevresindeki idari birimlerde yaşayan çiftçilerden zor duruma düşenler oldu. Bu insanlara Ziraat Bankası⁴¹ tarafından kredi verilmesi ve bunda da kolaylık sağlanması Meclis-i Vükelada kararlaştırıldı. Bu yazının vilayete gönderilmesi üzerine vilayetten cevabî telgraflar gönderildi. Mart ayı tarihli olan bu telgraflarda, muhtaç duruma düşenlerden arazileri kıymetsiz olanlara kefalet ile borç verilmesi talep edildi. Ayrıca ihtiyacın görüldüğü yerlerdeki banka sandıklarındaki mevcut paraların yetersiz kaldığı ve sorunun çözümü için diğer sandıklardan buralara para aktarılması istendi. Vilayetten yapılan kefalet talebi uygun görüldü ve para aktarımının vakit kaybedilmeden yapılmasına karar verildi.⁴²

Borç verilmesinin yanı sıra söz konusu çiftçilere, karşılığı hasat mevsiminde ödenmek üzere tohumluk olarak mısır da dağıtıldı. Kazaya bağlı Perşembe nahiyesindeki zor durumda olan ahalinin ihtiyacını karşılamak üzere Osmaniye'den 370 kile mısır getirildi. Bu mısırın 852 kuruş 20 para olan gümrük vergisinin nasıl ve ne zaman alınacağına dair bir bilgi yoktu. Daha sonra Rüsumat Nezareti, mısırın ücretiyle birlikte masrafının da hasat vaktinde çiftçilerden alınmasını uygun buldu. Ancak ihtiyaç sahipleri

³⁸ BOA., İ.MMS., 127/5447. 15 Kanunievvel 1307 [27 Aralık 1891]. Alınan karar gereği herhangi bir kontratın olup olmadığı araştırıldı. Bu çerçevede tüccar Mösyö İzak Fernandez tarafından arzuhal sunulmuştu. Bu şahıs, yasaktan önce sancaktan satın aldığı mısırın ihracına izin verilmesini talep etmekteydi. Dersaadet Ticaret Odasından onaylanmış kontratı olduğundan satın aldığı mısırın ihracına izin verildi. BOA., DH.MKT., 1916/88. 16 Kanunisanı 1307 [28 Ocak 1892]

³⁹ Osmanlı Belgelerinde Ordu, Haz. Adnan Yıldız, Ordu Valiliği Yayınları, İstanbul 2013, s. 318.

⁴⁰ Kütükoğlu, "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", s. 102.

⁴¹ 1863 yılında ilk olarak Mithat Paşa tarafından Tuna vilayetinde kurulan Memleket Sandıkları, 1867 yılında çiftçiyi desteklemek amacıyla genelleştirildi. 1883 yılında çeşitli yolsuzluklar sebebiyle yeni düzenlemelere gidilmiş ve ismi de Menafî Sandığı olarak değiştirilmişti. Bu sandığın sermayesinin idaresinde yaşanan sorunlar ve çiftçi olmayanlara borç verilmesi, çiftçilere yardım amacıyla kurulmuş olan bu kurumu asıl amacının dışına çıkardı. Bu sorunlara çözüm üretmek ve çiftçilerin daha iyi desteklenmesi amacıyla tekrar yeni düzenlemelere başvuruldu ve Menafî Sandıkları kaldırıldı, yerine 1888 yılında Ziraat Bankası kuruldu. bk. Aziz Tekdemir, "Bulgaristan'da Ziraat Bankası'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri", *History Studies*, 10/1, 2018, s. 271-272.

⁴² BOA., BEO., 597/44705. 14 Mart 1311 [26 Mart 1895]; BEO., 595/44563. 9 Şevval 1312 [5 Nisan 1895]

için getirilen zahirelerden gümrük vergisinin alınıp alınmamasına dair kararın Rüşumat İdarelerince verilmesi gerektiği, Trabzon Vilayeti İdare Meclisinden bildirildi. Fakat Rüşumat Nezareti buna olumlu bakmadı. Zira kazalarda bulunan Rüşumat İdarelerince bu paranın çiftçilerden alınmasında sıkıntı yaşanacağı düşünülmekteydi. Rüşumat Emini, dağıtılan mısırın oranına göre gümrük masrafının hesap edilmesini ve borca eklenmesini istedi. Paranın da yerleşim birimlerindeki idarecilerce tahsil edilmesi daha uygun olacaktı. Ayrıca bu verginin tamamen affı da düşünülebilirdi. Bunun kararının verilmesi, Sadaret makamına bırakıldı.⁴³ Yazışmaların neticesinde mısırın muhtaç olan çiftçilere tohumluk olarak dağıtılması ve gümrük vergisinin 800 kuruş gibi cüzi bir miktar olması sebebiyle alınmamasına karar verildi.⁴⁴

Bölgede yaşanan darlık, sadece Ordu kazasıyla sınırlı değildi. Giresun, Çarşamba, Ünye ve Fatsa kazalarıyla Samsun merkez kazasında da benzer durum yaşanmaktaydı. Birçok yoksul insan, ot kökleriyle hayatlarını idame ettirmeye mecbur kalmıştı. Değeri 50 kuruştan 200 kuruşa kadar az bir araziye sahip olan zor durumdaki insanların, Ziraat Sandığından borç alabilmek için kefil ve teminat göstermenin dışında bir şey yapamayacakları vilayetten bildirildi. Bu kişilere borç verilmesi veya bunlar için 80 bin İstanbul kilesi mısırın tedarik edilmesi istendi. Bu mısır, karşılığı alınmak veya çiftçilerin gelirlerinden kesilmek üzere dağıtılacaktı.

Meclis-i Vükelada alınan karara göre söz konusu kazalarda zahireye ihtiyaçları olduğu beyan edilen ahali, usulüne uygun şekilde teminat gösterecek ve Ziraat Bankasından borç alabilecekti. Borç para dağıtımından sonra ihtiyaç duyulan mısır miktarı da düşecekti. Böylece 200 bin kuruşluk mısırın dağıtılması yeterli olacaktı. Bunların ücretinin de hasat vaktinde alınması ve kefalete bağlanması uygun görüldü. Söz konusu 200 bin kuruşun mahalli gelirden karşılanmasına ve bu parayla tohumluk mısır satın alınıp dağıtımının yapılmasına karar verildi.⁴⁵

4-1902-1905 Kıtlığı

1902 yılında Ordu kazasında yeni bir kıtlık yaşandı ve mısır ihracatı durduruldu. Bölgede üretilen mısırın yetersiz kalması sebebiyle yurt dışından mısır ithal edildi ve insanların ihtiyacı bu şekilde karşılanabildi.⁴⁶ Bir sonraki yıl kıtlık yine devam etti ve Ziraat Bankasından 300 bin kuruş verilmesi kaza idare meclisinden talep edildi. Kendi arazilerini rehin gösterip bankadan ve tüccardan borç para alabilecek olanların dışında, doğrudan hükümetin yardımına muhtaç olanların bildirilmesi kaza kaymakamlığına tebliğ edildi. Bu şekilde muhtaç durumda 5 bin hanenin olduğu, bunlara 30'ar kuruş dağıtılmak üzere 150 bin kuruşun bankadan verilmesi istendi. Bunun dışında tüccarın elinde bulunan mısır ancak bir buçuk ay yeteceğinden ve dışarıdan mısır getirilmesi de pahalıya mâl olacağından daha önceki yıllarda olduğu gibi kaza içerisinden mısır ihracatının yasaklanması istendi. Vilayetin bu talebine Dâhiliye Nezareti olumlu bakmadı. Zira 30 kuruşun bir hanede yaşayanların ihtiyacının giderilmesine yetmeyeceği düşünülmekteydi. Bu sebeple

⁴³ BOA., ŞD., 586/6. 15 Teşrinisani 1311 [27 Kasım 1895]; Ünlü, "Çarşamba'da Kuraklık", s. 131.

⁴⁴ BOA., BEO., 722/54145. 12 Kanunievvel 1311 [24 Aralık 1895]

⁴⁵ BOA., MV., 84/21. 26 Mart 1312 [7 Nisan 1896]

⁴⁶ Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesinde Mısır", s. 124.

yaz mahsulünün hasadı başladığından eldeki hazır mahsulle idare edilmesi kaza idaresine bildirildi. Ayrıca ahalinin borçlandırılması da uygun görülmediği için bu uygulamadan vazgeçilmesi istendi. Bunun üzerine Mısır ihracının yasaklanmasına dair istek Sadarete iletildi⁴⁷ fakat Meclis-i Vükela da talebi uygun bulmadı. Zira yeni mahsulün hasat zamanı yaklaşmıştı ve tüccarın da elindeki mahsulü -kazada ihtiyaç varken- dışarı sevk etmeyeceği düşünülmüştü. Ancak olumsuz karar verilmesindeki asıl sebep, Ordu iskelesinin iç kesimdeki bazı sancakların mahsulünün ihraç yeri olmasıydı.⁴⁸

1903 yılındaki darlık döneminde, yeni mahsule güvenilerek ihracatın yasaklanması uygun görülmemişti. Fakat 1904 yılında kuraklık sebebiyle kıtlığın devam etmesi, aynı talebin tekrar iletilmesine zemin oluşturdu. İdari makamlarca talebin yine kabul edilmemesi darlığın devamına ve ahalinin açlıkla karşı karşıya gelmesine sebep oldu. Birçok köylü, kaymakamlığa ve valiliğe yiyecek yardımı yapılması hususunda başvuruda bulundu.⁴⁹

1905 yılında kıtlığın devam etmesi sebebiyle Ordu Kazası İdare Meclisince bir mazbata kaleme alındı. Bu mazbatada birbirine yakın senelerde devam eden kıtlık sebebiyle birçok çiftçinin sıkıntıya düştüğü ve tohumluk için müracaatta buldukları bildirilmekteydi. Ayrıca kazadaki esnaf ve tüccarın elinde sadece 300-400 bin kıyye⁵⁰ civarında mısır vardı, bu da ancak bir buçuk ay gibi kısa bir süre yetebilecekti. Bunun da tükenmesiyle dışarıdan tedarikine ihtiyaç duyulacağı düşünülen mısır için şimdiden tedbir alınması ve daha önceki yıllarda olduğu gibi kazadan yapılan ihracatın Ağustos ayının sonuna kadar geçici olarak yasaklanması istendi. Yaşanan sıkıntı, bölgede sadece Ordu ile sınırlı değildi. Sivas vilayetine bağlı Hamidiye kazasında da kıtlık yaşanmaktaydı.⁵¹ Önceki yıllarda meydana gelen kıtlıklarda vilayet sürekli talepte bulunmuştu. Ancak bu defa Vilayet İdare Meclisinin yasağa dair fikri kaza idaresiyle aynı değildi. Zira Ordu kazası sahilde olduğundan ithal olunacak un ve zahire, ihtiyacı giderebilecekti. Bu sebeple mısır ihracının yasaklanması çok uygun görülüyordu. Kararın verilmesi, İstanbul'a bırakıldı.⁵² Vilayetin düşüncesi göz önünde bulundurulduğundan Sadaret tarafından talep olumlu karşılanmadı.⁵³ Bu sıkıntılı süreçte miktarı belli olmasa da muhtaç çiftçilere borç verilmesi konusunda izin verildiği anlaşılmaktadır. Zira bu iznin de dile getirildiği vilayetin başka bir yazısında 100 bin kuruşun daha kefaletle Ziraat Bankasından verilmesi için talepte bulunulmaktaydı.⁵⁴

⁴⁷ BOA., BEO., 2106/157911. 12 Haziran 1319 [25 Haziran 1903]

⁴⁸ BOA., MV., 107/3. 2 Rebiülahir 1321 [28 Haziran 1903]; BEO., 2106/157911. 2 Rebiülahir 1321 [28 Haziran 1903]

⁴⁹ Dizman, 20. Yüzyılda Ordu, s. 21.

⁵⁰ 1 kıyye 1.282 gramdır. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, s. 723.

⁵¹ BOA., DH.MKT., 961/23. 5 Mayıs 1321 [18 Mayıs 1905]; BEO., 2585/193806. 5 Mayıs 1321 [18 Mayıs 1905]

⁵² BOA., DH.MKT., 961/23. 9 Mayıs 1321 [22 Mayıs 1905]; BEO., 2585/193806. 9 Mayıs 1321 [22 Mayıs 1905]

⁵³ BOA., BEO., 2585/193806. 14 Mayıs 1321 [27 Mayıs 1905]

⁵⁴ BOA., BEO., 2581/193504. 7 Mayıs 1321 [20 Mayıs 1905]

5-1910-1911 Kıtlığı

1909 yılında Trabzon vilayetine bağlı bazı birimler, kuraklık ve kıtlıktan oldukça etkilendi. Kuraklık, bölgedeki kıtlığı öyle bir duruma getirdi ki Gümüşhane’de can kayıpları dahi yaşandı.⁵⁵ Ünye ve Fatsa kazalarıyla birlikte Ordu da kuraklığın görüldüğü yerlerden biriydi. Kuraklığın etkisi, 1910 yılının ilk günlerinde kendini gösterdi. Ordu Kazası İdare Meclisi mazbatasına göre 20’den fazla köyün ahalisi, tohumluktan başka 30 bin kile de yemeklik mısıra acil ihtiyaç duymaktaydı. Bu miktarın yakın bir zamanda tedarik edilmesi mümkün görünmüyordu. Ayrıca kefalet yoluyla Ziraat Bankasından borç verilmesine ilgililer tarafından izin verilmişse de bu, banka yönetimi tarafından uygun görülmedi. Bu sebeple hasat mevsiminde tahsil edilmek üzere ihtiyaç duyulan mısırın vakit kaybedilmeden satın alınmasına ve dağıtılmasına izin verilmesi istendi.⁵⁶ Ünye ve Fatsa kazasında da mahsulün azlığı sebebiyle ahalinin durumu iyi değildi. Bölgede incelemelerde bulunan Trabzon Valisi Mustafa Bey, mevcut durumu doğrudan Fatsa’dan bildirmekteydi.⁵⁷

Ordu kazasındaki ahalinin durumu İstanbul’a iletdikten sonra kazaya dair bazı bilgiler istendi. Muhtaç hane sayısı, nüfus ve bu nüfusa ne kadar zahire dağıtılacağı, talep edilen 30 bin kile mısırın bölgeden tedarikinin uygun olup olmadığı ve bunun ne kadar mâl olacağı sorulmaktaydı.⁵⁸ Ordu kazasında yedi bin hanede yaşayan 35 bin kişinin yemeklik mısıra ihtiyacı olduğu valilik tarafından bildirildi. Buna göre beş aylığına her bir haneye 10’ar kile dağıtım yapılması düşünülüyordu. Bu da toplamda 70 bin kile mısıra ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Miktarın azaltılamayacağı, kazadan da tedarikinin mümkün görünmediği, bu sebeple kilesi 22 kuruş üzerinden dışarıdan satın alınabileceği bildirildi. Ayrıca kaza merkezine gelen ihtiyaç sahipleri, hükümet dairesine toplanmaktaydı. Muhtaç durumda olduklarını beyan eden bu insanlar için ekme tedarik edilmeye çalışılıyordu.⁵⁹ 31 Ocak’taki bu yazıdan 5 gün sonra durumun aciliyetinden dolayı talep tekrarlandı.⁶⁰ Bir gün sonra Meclis-i Vükela tarafından söz konusu mısırın parasının hazine tarafından ödenmesine ve hasat mevsiminde tahsil edilmek üzere hemen satın alınarak dağıtımının yapılmasına karar verildi.⁶¹

Vilayetin verdiği bilgiye göre toplamda 15 bin lira (1.500.000 kuruş) civarında⁶² olan Ordu kazasındaki muhtaç ahalinin ihtiyacının dışında Ünye’de de yardıma muhtaç 23 bin nüfus için 7 bin lira (700 bin kuruş) gerekiyordu.⁶³ Ünye’dekiler için 7 bin liranın harcanmasına izin verildi.⁶⁴ Ayrıca Fatsa’daki ihtiyaç sahipleri için de 3.640 lira (364 bin

⁵⁵ Demir-Aktaş, “Gümüşhane Sancağı’nda Doğal Afetler”, s. 42-44.

⁵⁶ BOA., DH.MUİ., 1-8/5. 11 Kanunisasi 1325 [24 Ocak 1910]

⁵⁷ BOA., DH.MUİ., 1-8/5. 9 Kanunisasi 1325 [22 Ocak 1910]

⁵⁸ BOA., DH.MUİ., 1-8/5. 14 Kanunisasi 1325 [27 Ocak 1910]

⁵⁹ BOA., BEO., 3699/277384. 18 Kanunisasi 1325 [31 Ocak 1910]; DH.MUİ., 1-8/5. 21 Kanunisasi 1325 [3 Şubat 1910]

⁶⁰ BOA., DH.MUİ., 1-8/5. 23 Kanunisasi 1325 [5 Şubat 1910]

⁶¹ BOA., MV., 136/59. 24 Kanunisasi 1325 [6 Şubat 1910]; BEO., 3699/277384. 25 Kanunisasi 1325 [7 Şubat 1910]; DH.MUİ., 1-8/5. 25 Kanunisasi 1325 [7 Şubat 1910]

⁶² BOA., DH.MUİ., 1-8/18. 16 Şubat 1325 [1 Mart 1910]

⁶³ BOA., DH.MUİ., 1-8/5. 27 Kanunisasi 1325 [9 Şubat 1910]

⁶⁴ BOA., DH.MUİ., 1-8/5. 31 Kanunisasi 1325 [13 Şubat 1910]

kuruş) ayrıldı.⁶⁵ Ancak bu iznin Maliyeye iletilmemesi sebebiyle ihtiyaç giderilemedi.⁶⁶ Söz konusu paraların kullanımına izin verilmişse de Maliye Nezaretinden Defterdarlığa gelen telgraflarda Ordu için 300 bin, Ünye için 200 bin ve Fatsa için 100 bin kuruşun verileceği bildirildi. Bu miktar talep edilen paranın dörtte biri kadar dahi değildi. 1 Mart'ta Trabzon Vilayeti İdare Meclisinden verilen bilgide söz konusu miktarların kazalardaki ihtiyacı karşılamaya asla yetmeyeceği, müracaatların önünün alınamayacağı ve Ordu ahalisine gereken mısırın ihale süresinin iki gün sonra biteceği bildirildi. Bu sebeple paranın kullanımı için Maliyeden Defterdarlığa izin emri istendi.⁶⁷

İhtiyacı giderilemeyen ahali, açlıktan kaza merkezlerinde toplanmakta ve durumlarını arz etmekteydi. İlk anda izin verilen miktardan dağıtımına başlanmışsa da sorunun bu şekilde giderilemeyeceği düşünülmekteydi. Herhangi bir olumsuz duruma sebep olunmaması için de ihtiyaç duyulan paranın sarfına izin istendi.⁶⁸ Paranın tamamının gönderilmesine dair Dâhiliyeden Maliye Nezaretine bilgi verildi.⁶⁹ Fakat üç kaza için gereken toplam 26.040 [25.640]⁷⁰ liranın tamamının verilmesine imkân yoktu.⁷¹ İzin verilen paradan kişi başına çok az bir miktar düşmekteydi. Örneğin bu miktar Fatsa'da 5 kuruş gibi cüzi bir rakamdı. Bu paranın çok yetersiz kaldığı hatta muhtaç durumdaki insanlardan vefat edenlerin olduğu bildirildi.⁷² Temmuz ayına gelindiğinde Ordu ve diğer kazalardaki muhtaçların durumunun çok değişmediği görülmektedir. Yine dağıtılan zahirenin yetmediği ve ahalinin her gün müracaatta bulunduğu bildirildi. Bu durumun hafifletilmesi için 400 bin kıyye mısırın dağıtımına izin verilmesi istendi.⁷³

1911 yılında da devam eden kuraklık, bu defa bölge ekonomisinde önemli bir yere sahip olan fındığı etkiledi.⁷⁴ Kıtılık sebebiyle Ordu'nun yüksek kesimlerindeki bazı köylerde açlık baş gösterdi, hatta ölümlere yol açabilecek bir düzeye ulaştı. Bu olumsuz şartların düzeltilmesi amacıyla borç olarak 20 köyün ahalisine zahire dağıtıldı.⁷⁵

Kuraklık ve kıtıktan etkilenen ahali, asayişe dair de çeşitli sorunlar yaşamaktaydı. Bu konuda inceleme yapmak üzere kazaya gönderilen Vilayet İdare Meclisi Başkâtibi Arif Efendi'nin raporunda değinilen konulardan biri de aşar mültezimleriyle ahali arasındaki sorunlardı. Bu durum, bazı muhtekirlerin çıkar sağlaması gibi olumsuzlukları beraberinde getirmekte ve bölge ekonomisine zarar vermekteydi. Yine Ordu'nun asayişine dair yaşanan sorunlardan biri hayvan hırsızlığıydı. Tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan bölge ahali için bu sorun önemli bir kayba sebep olmaktaydı.⁷⁶ Yaşanan bu hadiseler, ahalinin kıtlığın yanı sıra birçok sorunla mücadele ettiğini göstermektedir.

⁶⁵ BOA., DH.MUİ., 1-8/5. 30 Kanunisanı 1325 [12 Şubat 1910]

⁶⁶ BOA., DH.MUİ., 1-8/18. 15 Şubat 1325 [28 Şubat 1910]

⁶⁷ BOA., DH.MUİ., 1-8/18. 16 Şubat 1325 [1 Mart 1910]

⁶⁸ BOA., DH.MUİ., 1-8/18. 18 Şubat 1325 [3 Mart 1910]

⁶⁹ BOA., DH.MUİ., 1-8/18. 21 Şubat 1325 [6 Mart 1910]

⁷⁰ Talep edilen para miktarı toplandığında 25.640 lira yapmaktadır. Miktarın ya artırıldığı ya da yanlış yazıldığı düşünülmektedir.

⁷¹ BOA., DH.MUİ., 1-9/1. 22 Şubat 1325 [7 Mart 1910]

⁷² BOA., DH.MUİ., 1-9/23. 7 Mart 1326 [20 Mart 1910]

⁷³ BOA., DH.MUİ., 1-11/1. 24 Haziran 1326 [7 Temmuz 1910]

⁷⁴ Kaynar, *Fındığın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 48.

⁷⁵ Dizman, *20. Yüzyılda Ordu*, s. 30.

⁷⁶ Esat Aktaş, Hakan Yaşar, "Ordu Kazası'nda Asayiş Sorunları (19. Yüzyılın Sonu-20. Yüzyılın Başı)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 41, Ankara 2017, s. 10-12.

Sonuç

Dağlık bir arazi yapısına sahip olan Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan kıtlıklar, bölge insanının ekonomik sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Bölgenin coğrafi yapısı, yaşanan kıtlıkların etkilerinin kısa süre içinde hissedilmesine zemin oluşturmuştur. Zira bu coğrafyada işlenecek arazinin az oluşu, temel geçim kaynağı tarım olan insanları sıkıntıya düşürmüştü ve açlıkla karşı karşıya bırakmıştır. Bölge iklimine uygun olan mısır, tarımsal üretimin önemli bir kısmını oluşturduğundan insanlar, mısırın yetersizliğinden etkilenmiştir. Ulaşım imkânlarının yetersizliği, zaten doğanın olumsuz şartlarından etkilenmiş olan üreticinin durumunu daha da ağırlaştırmıştır. Bu şartlar altında yaşayan bölge insanı, ot kökleriyle beslenerek hayatta kalmaya çalışacak kadar kötü bir duruma düşmüştür. Ektiklerinden yeterli ürünü alamayan ahali, hayatta kalmanın çözümünü coğrafyanın vermiş olduğu diğer imkânlarda aramıştır.

İnsanların topraktan beklediği ürünü alamaması, genel bir tabirle “devlet kapısını” çalmalarına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır uyguladığı iâşe ilkesi, kıtlığı önlemek amacıyla uygulanan bir politikaydı.⁷⁷ Ancak 19. yüzyılın sonunda bu politikada değişimler olduğu görülmektedir. Zira klasik dönemde önce üretimin yapıldığı mahallin ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlayan devletin son dönemde ihracatın yasaklanmasına çok sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Bu da devletin ticari alanda müdahaleci politikayı bırakmasının ve liberal politikayı benimsemesinin neticesi olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda birçok alanda modernleşmeye çalışmış ve sosyal devlet olmak için çaba göstermiştir. Halkının yanında olmaya çalışan devlet, halkın sıkıntılarının giderilmesi adına girişimlerde bulunmuştur. Çiftçilere sağlanacak destek de bu modernleşme konusunun içinde değerlendirilmiş ve Ziraat Bankası kurulmuştur. Esasında devletin önemli bir destek sağlama aracı olarak gördüğü bu kurumun en azından Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan sorunlara çözüm bulunmasında emekleme aşamasında olduğu söylenebilir. Yereldeki sandık bütçelerinin halkın ihtiyacını karşılaması konusunda yetersiz kalması bunu düşündürmektedir.

Ordu kazasında kıtlığın olduğu dönemlerde halkın zor durumundan faydalanmaya çalışanlar olduğu da görülmektedir. Genel olarak zirai üretimin az olduğu ve kıtlığın yaşandığı dönemlerde kendilerini gösteren karaborsacılar ve tefeciler, çıkar sağlamaya ve halkın emeğini çalmaya çalışmışlardır.

Kıtlıklardan çok çekmiş olan ahali aynı zamanda salgın hastalıklarla boğuşmuş, zaman zaman eşkıya zulmü altında ezilmiş, zaman zaman da hırsızlar ve tefecilerle uğraşmak zorunda kalmıştır.

⁷⁷ Devlet nazarında iktisadi faaliyetin temel amacı, toplumun ihtiyacının karşılanmasıydı. “İâşe” olarak isimlendirilen bu sistem, Osmanlı iktisadi düzeni içindeki en önemli ilkeydi. Bu ilke çerçevesinde üretimin temel amacı, ürünün üretildiği kazanın ihtiyacını gidermesiydi. Bu ihtiyaç karşılanmadıkça ihracata izin verilmezdi. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 45-47.

Kaynaklar

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

- Bab-ı Âli Evrak Odası Evrakı (BEO.):* 2106/157911, 2581/193504, 2585/193806, 3699/277384, 595/44563, 597/44705, 722/54145.
- Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.):* 1489/37, 1896/68, 1902/109, 1916/88, 961/23.
- Dâhiliye Nezareti Muhabberât-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUI.):* 1-11/1, 1-8/18, 1-8/5, 1-9/1, 1-9/23.
- İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.):* 127/5447.
- Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.):* 107/3, 136/59, 68/42, 84/21.
- Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD.):* 586/6.

2-Salnameler

- Trabzon Vilayet Salnamesi 1892*, C. 14, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 2005.
- Trabzon Vilayet Salnamesi 1902*, C. 20, Haz. Kudret Emiroğlu, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 2008.

3-Araştırma ve İnceleme Eserler

- Aktaş, Esat, *Erzurum ve Trabzon Vilayetlerinde Salgın Hastalıklar (1838-1914)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.
- Aktaş, Esat-Hakan Yaşar, “Ordu Kazası’nda Asayiş Sorunları (19. Yüzyılın Sonu-20. Yüzyılın Başı)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 41, Ankara 2017, ss. 1-24.
- Asan, Hakan, “Bitlis Vilayeti’nde Yaşanan Kıtılık Hadiseleri (1887-1894)”, *Turkish Studies*, C. 13, S. 8, Spring 2018, ss. 1-17.
- Camgöz, Mevlüt, *EkmeK, Buğday ve Şehir-19. Yüzyıl Osmanlı İstanbul’unda İaşe Meselesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017.
- Demir, Alpaslan-Esat Aktaş, “Gümüşhane Sancağı’nda Doğal Afetler (1888-1910)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 24, Ankara 2010, ss. 21-53.
- Dizman, İbrahim, *20. Yüzyılda Ordu (1900-1999)*, Ordu Belediyesi Yayınları, Ordu 2010.
- Ergünay, Oktay-Polat Gülkan, H. Hüseyin Güler, “Afet Yönetimi İle İlgili Terimler Açıklamalı Sözlük”, *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, ed Mikdat Kadioğlu-Emin Özdamar, JICA Türkiye Ofisi Yayınları, Ankara 2008, ss. 301-353.
- Erler, Mehmet Yavuz, *Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kıtılık Olayları (1800-1880)*, Libra Yayınları, İstanbul 2010.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.
- Gül, Abdulkadir, “Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kıtılık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 2/9, 2009, ss. 144-158.

- Halaçoğlu, Ahmet, “İngiliz Konsolosu Longworth’a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898)”, *Bellekten*, C. 67, S. 250, Ankara 2003, ss. 1-26.
- Hınz, Walther, *İslâm’da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.
- Kadioğlu, Mikdat, “Kuraklık Kırımı Risk Yönetimi”, *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, ed Mikdat Kadioğlu-Emin Özdamar, JICA Türkiye Ofisi Yayınları, Ankara 2008, ss. 277-300.
- Karademir, Zafer, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı: Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- Kaynar, İhsan Seddar, *19. YY’ın İkinci Yarısından Cumhuriyet’e Fındığın Ekonomik ve Sosyal Tarihi (Orta Karadeniz Bölgesi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Kılıç, Orhan, “Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Kıtliklar”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 718-730.
- Köksal, Ahmet, *Giritli Sırrı Paşa (1844-1895)*, Serander Yayınları, Trabzon 2018.
- Kuzucu, Kemalettin, “Osmanlı Döneminde Karadeniz Bölgesinde Mısır Kullanımı ve Mısır Tarımını Geliştirme Çabaları”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, C. 8, S. 2, 2006, ss. 113-126.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986, yay. haz. Mehmet Sağlam, Bayram Kodaman, Ahmet Nişancı, Celâl Tarakcı, Samsun 1988*, ss. 97-131.
- M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref, *Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları*, Haz. Rahmi Tekin-Yaşar Baş, OSAV Yayınları, İstanbul 2003.
- Montanari, Massimo, *Kıtık ve Bolluk Avrupa’da Yemeğin Tarihi*, İtalyancadan Çev. Mesut Önen-Biranda Hinginar Çoban, Nika Yayınevi, Ankara 2018.
- Oğuz, Ahmet, “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Yozgat’ta Açlık, Kıtık ve Zahire Ticareti”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, 05-07 Mayıs 2016, Bildiri Kitabı*, C. 1, ed. Kadir Özköse, Bozok Üniversitesi Yayınları, Yozgat 2016, ss. 530-537.
- Osmanlı Belgelerinde Ordu*, Haz. Adnan Yıldız, Ordu Valiliği Yayınları, İstanbul 2013.
- Özger, Yunus, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Meydana Gelen Bir Kuraklık Ve Kıtık Hadisesi İle Bunun Sosyo-Ekonomik Sonuçları”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 19, Güz 2008, ss. 87-96.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.
- Satılmış, Selahattin, *Aydın Vilâyetinde Doğal Afetler (1850-1900)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2012.
- Saylan, Kemal, “XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında Ordu Limanı”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 19, 2015, ss. 37-56.
- Standage, Tom, *İnsanlığın Yeme Tarihi*, Maya Kitap, İstanbul 2018.
- Tekdemir, Aziz, “Bulgaristan’da Ziraat Bankası’nın Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *History Studies*, 10/1, 2018, ss. 269-291.
- Tekin, Saadet, “19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu’da Yaşanan Kuraklık Olayları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 33, 2015, ss. 329-341.

- Turhan Sarıköse, Selma, *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.
- Uhri, Ahmet, *Boğaz Derdi-Arkeolojik, Arkeobotanik, Tarihsel ve Etimolojik Veriler Işığında Tarım ve Beslenmenin Kültür Tarihi*, Ege Yayınları, İstanbul 2011.
- Ünlü, Mucize, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Çarşamba'da Kuraklık", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 12, Trabzon 2012, ss. 125-132.

